

ד תשובה

פרשת וישלח, תשע"ט, מספר 1295

על אבות ובנים בבראשית ל"ד

יסכה זימרון

שיעקב יגיב על המעשה נכזבת, והוא מחריש. ההערה בפסוק הנוגעת לבני יעקב: "וּבְנֵי הָיוּ אֶת מְקַנְהוּ בְשֹׁדָה וְהַחֲרַשׁ יַעֲקֹב עַד בְּאֵם" מציגה את יעקב כדמות בעלת אורך רוח ואיפוק, ומעוררת ציפייה לפעולה משותפת של האב והבנים. אולם בפסוק ז מתברר כי בעוד שיעקב ממשיך להחריש, הבנים מגיבים בצורה רגשית ועוצמתית, השונה מהותית מתגובתו של יעקב: "וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד".

בפסוקים ח-יב מתוארות הצעותיהם של חמור ושכם להשיא את שכם ודינה. על פי ניסוח הפסוקים, ההצעה ניתנת ליעקב ובניו יחד.² חמור מציג את בנו שכם כמי ש"חֲשָׁקָה נַפְשׁוֹ" בדינה. ואכן הצעתו של שכם עצמו (יא-יב) היא הצעה המתבססת על הרגש, ואין בה היגיון או ראייה ארוכת טווח. האם כאשר שכם אומר "וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֶן", הוא יודע מה עשויים לבקש בני משפחתה? האם הוא יודע שיוכל לעמוד בכך? לעומת זאת, חמור, האב עצמו, מציע פתרון שקול וארוך טווח, בו לא רק שכם יקבל את מבוקשו אלא אף קבוצות ההשתייכות שלו ושל יעקב תצאנה נשכרות.

תגובת האחים והתנאי שהציבו מתוארים בפסוקים יג-יז. השמטה של פסוק יג: "וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכָם וְאֶת חָמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיִּדְבְּרוּ אֲשֶׁר טָמְא אֶת דִּינָה אֶחָתָם", התואמת את הדרך שבה קלטו חמור וביתו את המענה של הבנים, מייצרת את הרושם שהאחים קיבלו את הצעת חמור ללא סייג. בהתאמה, דברי האחים מתקבלים בפסוק יח בשמחה, ותגובתו של שכם שוב נחפזת ורגשית: "וְלֹא אַחַר הִנְעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בָּת יַעֲקֹב" (יט). לעומת זאת, הדרך שבה מוצגת התוכנית לאנשי העיר היא מושכלת ומתוחכמת (כ-כג). השינויים העדינים שהוכנסו בתוכנית מדגישים דווקא את הרווח שמקנה התוכנית לאנשי העיר, ומסייעים בהשגת ההסכמה שלהם: לדוגמה, אנשי העיר מוצגים כמי שייתנו את בנותיהם וייקחו את בנות יעקב. ההערה "וְהָאָרֶץ

בראשית ל"ד מתאר בקווים עזים את סיפור אונס דינה ואת המאבק המר שהוא מעורר בין יעקב ובניו, ובנים לבין שכם, חמור ואנשי עירם. הפרק רווי במונחים מן השדה הסמנטי של המשפחה, כדוגמת בן, בת, אב, ואח, המלמדים על מוקדו העלילתי ועל הפרספקטיבה שממנה ניתן לבחון אותו. למעשה, הסיפור הקשה על אונס דינה משמש פלטפורמה לעיסוק במשפחה וביחסים שבין חבריה. להלן אדון בסיפור מפרספקטיבה זו, מבלי להתייחס לאספקטים נוספים וחשובים שלו, שנידונו בבמות אחרות.

הסיפור פותח בהצגה של דינה ושכם בהקשר המשפחתי שלהם: "דִּינָה בַת לְאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב" (א) / "שְׁכָם בֶּן חָמוֹר הַחַוִּי נָשִׂיא הָאָרֶץ" (ב). המעשה הקושר בין שכם ודינה מתואר מיד לאחר מכן באמצעות שלושה פעלים: "וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיַּעֲנֶה". משמעות כל אחד מהפעלים, החזרה המשולשת, והסדר העולה של עוצמתם מבהירים את חומרת המעשה של שכם ואת החד-צדדיות שלו,¹ אולם מיד בהמשך שכם מתואר בשלושה פעלים אחרים המעוררים רושם שונה: "וַיִּתְדַבֵּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב וַיֹּאחֲזֵב אֶת הַנֶּעֶךְ וַיִּדְבַּר עַל לֵב הַנֶּעֶךְ" (ג). השינוי בהתנהגותו של שכם ממשך בפסוק הבא, ובו הוא מבקש להפוך את הלקיחה הכוחנית והעצמאית (ב), ללקיחה חוקית תחת חסות אביו: "וַיֹּאמֶר שְׁכָם אֶל חָמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח לִי אֶת הַיְלָדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה". אופי הפעולות של שכם והיחס הקוטבי שביניהן מציגים אותו כדמות אימפולסיבית, שמעשיה נמשכים אחר ליבה.

בפסוק ה הסיפור עובר, יחד עם השמועה, מביתו של שכם אל ביתו של יעקב: "וַיַּעֲקֹב שָׁמַע כִּי טָמְא אֶת דִּינָה בְתוֹ". למרות ההדגשה של היחסים המשפחתיים בין יעקב ודינה, הציפייה

* ד"ר יסכה זימרון, המחלקה לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר באוניברסיטת בר-אילן.

** מוקדש באהבה למגד בתנו, שחוכמתה חוכמת אבות וכוחותיה כוח נעורים, לרגל בת המצווה.

¹ מ' שטרנברג, "איזון עדין בסיפור אונס דינה", הספרות ד (תשל"ג), עמ' 193-231, כאן עמ' 197.

² א"ח פריימן, "אח ואחות", אנציקלופדיה מקראית, א, ירושלים תש"י, טורים 189-193, כאן טור 191.

יעקב ובנפרד ממנו. שנית, ביזת העיר המתוארת בהמשך מעלה חשד, שמא האחים לא דאגו לכבודה של דינה, אלא לכבודם ולשם השגת טובתם (כז-כט). קשה לראות בביזה עונש מידתי התואם את הפגיעה בדינה. ההערה החותמת את פסוק כז, "אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֹתָם", מעוררת את השאלה, האם ייתכן שבזזו את העיר בשל טומאת דינה? מה המשמעות של העובדה שנטלו רכוש דווקא מן העיר שפגעה באחותם? פסוקים כז-כט מערערים על הטוהר של מניעי האחים בפסוקים הקודמים.

נזיפתו של יעקב בשמעון ולוי: "עֲכַרְתֶּם אֶתִּי לְהַבְאִישֵׁנִי בְיֵשֶׁב הָאָרֶץ בְּפָנְעֵנִי וּבְפָרְזִי וְאֲנִי מְתִי מִסָּפֵר וְנֶאֱסַפּוּ עָלַי וְהַפּוֹנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבִיתִי" (ל) מהווה התנגדות גלויה לדרך הפעולה של הבנים. בתגובתו, יעקב מציג את השיקולים שעל בסיסם הוא פועל: הוא בוחן את ההשלכות של המתרחש על העתיד ועל המשפחה כולה. בנוסף, הוא שם ליבו לאינטראקציה עם העמים סביב, בדומה לאופי ההצעה המקורית של חמור, ואינו בוחן את המציאות האנושית בפרספקטיבה המשפחתית בלבד. לאור דבריו הגלויים של יעקב בפסוק ל, אפשר להציע שהוא החריש בפסוק ה לשם שמירת שלום המשפחה או מתוך ניסיון להפיק את המיטב עבור עתידה של דינה (ראו שמ' כב:טו-טז; דב' כב:כח-כט). בתגובת האחים ליעקב, "הַכְּזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחֹתָנוּ" (לא), מופיע שוב נושא הכבוד. לאור התנהגות האחים במהלך העלילה, ייחוס דינה אליהם מעלה את החשד שמא הם דואגים לכבוד שלהם ולא לכבודה.

קשה להכריע איזו מבין דרכי הפעולה זוכה ליחס אוהד יותר בסיפור. עם זאת, ברי כי המתח שבין האבות, יעקב וחמור, והבנים, שכם ואחי דינה, חורז את כל שלבי הסיפור ופרטיהם. המאפיינים החוזרים והקשר הברור ביניהם מציבים את הדמויות בשני קצוות מנוגדים, שעל הציר המתוח ביניהם נעה העלילה. האב מוצג כדמות מאופקת, מחושבת ושקולה, עם ראייה ארוכת טווח. פעולתו אולי אינה מובנת ברגע ההתרחשות, אולם פְּנִיָה וְהִגְיוֹנָה אל העתיד. הבנים מוצגים כמי שפועלים פעולה מהירה ופזיזה, ולעיתים אלימה, פעולה של אדם המבקש את כבודו באופן מיידי, שתוצאותיה מיידיות, אך השפעתה פגה באותה מהירות שבה היא מתרחשת.

המתח העולה מבעד לפסוקי הסיפור מייצג מתח חוזר בין אבות ובנים במקרא בכלל, ובפרט באירועים שהתרחשו סביב העיר שכם. אולם במסגרת קצרה זו לא אוכל להרחיב בכך.

הַנְּהַר רַחֲבַת יָדַיִם לְפָנֵיהֶם" משתיקה את התרעומת מהלחץ הכלכלי שהתוכנית עשויה ליצור, והתוספת "מִקְנֵיהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֵמָתָם הָלֹא לָנוּ הֵם" מגבירה את הרווח הכלכלי של אנשי העיר מהתוכנית כולה. ואכן, אנשי העיר מקבלים את ההצעה של שכם וחמור ונימולים (כד).

חזרה אל פסוק יג הופכת את ההבנה של הצעת הבנים על פיה, ומרמזת על תוצאותיה: הפסוק נפתח בפועל "וַיַּעֲנוּ", המוסב על בני יעקב בלבד. הבנים פועלים ללא יעקב, בניגוד לציפייה שהתעוררה בראשית הסיפור ובניגוד לאחדות המאפיינת את שכם וחמור.³ הפועל "וַיַּעֲנוּ" גזור משורש זהה לפועל "וַיַּעֲנֶה" (ב), ומרמז על המניע לפעולת הבנים. אין מדובר כאן רק בפגיעה הפיסית בדינה; גם הפגיעה בכבוד מהווה מניע מרכזי לפעולת האחים. הדבר רמוז, לדוגמה, בטענת האחים שהם אינם יכולים לתת את דינה למי שאינו נימול, "כִּי חֲרָפָה הוּא לָנוּ" (יד). הכבוד מופיע גם ביחס לשכם, המוגדר על פי המעמד שלו: "וְהוּא נִכְבָּד מִכָּל בֵּית אָבִיו" (יט), והערה זו מסבירה מדוע נענו אנשי העיר לתנאי המילה. כך שהכבוד הוא גם זה שמאפשר את מימוש תחבולת האחים.

פסוק יג ממשיך ומסביר שהתגובה של האחים היא "בְּמַרְמָה", והקורא מבין שאין בכוונת האחים לקשור קשרי ברית עם אנשי שכם. שימוש בתחבולה לא רק מציג את האחים כמי שפועלים בחוסר יושר, אלא אף מלמד על קוצר רוחם; התחבולה נועדה להשיג מטרה בכל אמצעי ובאופן מיידי. הפסוק חותם בהערה: "אֲשֶׁר טָמְאוּ אֶת דִּינָה אַחֹתָם", המבהירה שהאחים אינם פועלים רק כבניו של יעקב, כפי שהם מוצגים בראשית הפסוק, אלא גם כאחי דינה.

פסוקים כה-כו חושפים את התחבולה שנרמזה בפסוק יג, אך נסתרה מעיני אנשי העיר. שמעון ולוי הורגים את אנשי העיר ובתוכם את שכם וחמור. הריגת אנשי העיר היא מעשה אלים בעל השלכה מיידית, ישירה וחד-משמעית, שאינו מאפשר לבחון תהליכים לאורך זמן. אף כי לשון הפסוקים מציגה את הריגת אנשי שכם כגמול על מעשה שכם בדינה, ניכרת בפסוקים ביקורת על מעשה האחים, לכל הפחות מנקודת מבט משפחתית: לכאורה, אחי דינה הוצגו כמי שפועלים מתוך דאגה ורצון לשמור על כבודה. אולם ראשית, הם פועלים בניגוד לדרך שבה פועל

³ 'אמית, "עריכה מובלעת ופולמוס סמוי בפרשת אונס דינה", בתוך: 'א' הורביץ ועוד (עורכים), מקדש, מקרא ומסורת: מנחה למנחם הרן, וינונה לייק 1996, עמ' 11-28, כאן עמ' 19-20.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף